

HET GEHEIM VAN DE ZUIDERWATERLINIE

Het begon in de Tachtigjarige Oorlog tijdens de Spaanse belegering van Leiden en Alkmaar met een idee: wat als we de dijken doorsteken en met behulp van water de Spanjaarden verjagen? Het werkte, en zo werd de basis van de waterlinietechniek gelegd. Een unieke, Nederlandse aanpak die nog steeds terug te zien is in het landschap. Over het behoud van deze historie voor de toekomst.

Vesting Willemstad

“Het klinkt heel makkelijk, alsof je met iets van een priem een gaatje boort in een dijk en daarmee de vijand verjaagt, maar dat was het natuurlijk niet.” Aan het woord is Jos Cuijpers, als adviseur Erfgoed en Ruimtelijk Ordening door de Alliantie Zuiderwaterlinie betrokken bij de ontwikkelingsvisie van het gebied. “Feitelijk moest je flink graven om een doorbraak te forceren. De techniek was in de achttiende eeuw nog niet zo nauwkeurig, maar werd uiteindelijk in de negentiende eeuw zeer regelmatig toegepast -een kwart van de tijd waren er inundatiegebieden van de Zuiderwaterlinie in gebruik- en tot op de centimeter precies. Deze waterlinie is de oudste, langste en meest gebruikte van Nederland en beslaat elf vestingsteden. De kennis en techniek van de Nederlandse ingenieurs

was uitmuntend. Zo is er een linie in Denemarken in de buurt van Kopenhagen gemaakt en een vesting in Rusland, met dank aan Nederlandse ingenieurs.”

WATER IN DE HOOFDROL

De ingenieurs gingen dan wel de grenzen over, de plaatselijke bevolking deed dat in die tijd niet of nauwelijks. “Men zag wel eens dat een gebied in de buurt onder water was gelopen, maar wist niet dat de linie van Bergen op zoom tot Grave liep. Het was in die tijd een geheim, alleen militairen waren op de hoogte. Inmiddels zien we vooral de forten, vestingen, sluizen en bruggen, maar eigenlijk was de hoofdrol weggelegd voor het water. Door een gebied onder water te zetten

werd de vijand op afstand gehouden. Dat water was te diep om er doorheen te waden en te ondiep om met een boot te bevaren. En het was zo weids dat kanonnen de overkant niet konden bereiken. Dat werkte goed, al is wel eens het water bevroren waardoor de vijand toch toegang had. Dat was uitzonderlijk, want meestal werden oorlogen, campagnes, in de zomer gevoerd. Het was lastig voor legers om tentenkampen in de vrieskou op te slaan. Daarbij kwam het bovendien niet altijd tot oorlog; er waarden regelmatig epidemieën door de militaire kampen waardoor men te ziek was om te strijden. Sterker nog, vaak stierven er meer mensen aan ziektes dan aan gevechten.”

CULTURELE GRENS

“Het mooie van de Zuiderwaterlinie is dat het een fysieke grens markeert tussen Noord- en Zuid-Nederland”, vindt Cuijpers. “Het was een politieke grens, en tegelijkertijd een culturele. Het noorden was protestants, calvinistisch en streng, het zuiden katholiek, Bourgondisch en sprak met een zachte g. Je kunt het vergelijken met het huidige verschil in voorkeur voor het woord patat of friet.” Vanwege kostenbesparing stopte de inzet van de Zuiderwaterlinie aan het eind van de negentiende eeuw. “Toen is besloten om alleen nog te investeren in de Hollandse Waterlinie. Uiteindelijk waren alle linies bedoeld om Holland te beschermen, alleen de vraag is hoeveel je van je land opoffert aan de vijand om dat te doen.”

Kronwerk Coehoorn, Grave

Fort De Hei, Willemstad

VERSTERKEN EN UITWISSELEN

Inmiddels is de visie van de Alliantie Zuiderwaterlinie opgetekend en is het aan de politiek om zich erover te buigen. “Daar hangt een financieel plaatje aan waar de politiek goedkeuring voor moet geven. Het idee is dat we de Zuiderwaterlinie verder gaan promoten via wandel- en fietsroutes. Dat vestingsteden meer samenwerken en elkaar versterken; als het in Heusden druk is, kunnen bezoekers ook de waterlinie in 's-Hertogenbosch of Willemstad bekijken. Daarnaast wordt er kennis uitgewisseld. Zo is er in 's-Hertogenbosch uitgebreid onderzocht hoe de techniek van inundatie zich door de jaren heen heeft ontwikkeld. Die kennis willen we verspreiden. Al is elke situatie anders en afhankelijk van het landschap en de mogelijkheden. Werkgroepen brengen in kaart waar archief- en archeologisch onderzoek nodig is. Ik merk dat de Zuiderwaterlinie leeft en dat steden en politiek het behoud belangrijk vinden. De ontwikkeling van dagrecreatie gaat goed maar staat momenteel onder druk door de coronamaatregelen.”

INGENIEUZE LINIE

Monumentenwacht Noord-Brabant kijkt met name naar het gebouwde erfgoed aan de waterlinie, dus forten, vestingen, bruggen en sluizen. Cuijpers: “Het is belangrijk om die regelmatig te inspecteren om ze te behouden voor de toekomst. Daarnaast is het van belang dat gebouwen een functie houden of krijgen, want gebruikers merken het meteen wanneer er bijvoorbeeld een lekkage is. Bovendien is het mooi wanneer we aan bezoekers kunnen laten zien hoe de ingenieuze waterlinie vroeger werd ingezet.”

TUJDLIN

1697

Vestingbouwer Menno van Coehoorn ontwerpt de verdedigingslinie die voor het Brabantse deel bekend staat als de Zuiderwaterlinie. Het doel: de Republiek beschermen voor aanvallen vanuit het Zuiden.

Van Coehoorn maakte slim gebruik van bestaande vestingwerken. De Zuiderwaterlinie loopt van Bergen op Zoom, Steenberg, Willemstad, Klundert, Geertruidenberg, Breda, Heusden, 's-Hertogenbosch, Ravenstein naar Grave.

1747

Na twee maanden belegering veroveren de Fransen Bergen op Zoom. De noodzaak om de Zuiderwaterlinie goed te onderhouden neemt toe.

1794

Door een strenge winter bevrozen de rivieren. Nederland wordt ingenomen door de Fransen en blijft (in delen) onder invloed van oorspronkelijk de Eerste Franse Republiek en later het Eerste Franse Keizerrijk tot 1813.

1830

België wordt onafhankelijk waardoor Noord-Brabant plotseling de zuidelijke grens van Nederland vormt. De verdedigingswerken worden opnieuw versterkt maar een oorlog blijft uit.

EIND 19E EEUW

Het verval van de Zuiderwaterlinie treedt in omdat de linie geen belangrijke rol meer speelt in de landsverdediging.

1940

Nog één keer zet Nederland water in om de Duitsers tegen te houden, maar zij vliegen er gewoon overheen. Eenmaal bezet, gebruiken en vernieuwen de Duitsers een aantal forten bij Willemstad

1952

De laatste delen van de Zuiderwaterlinie worden definitief opgegeven als militaire verdedigingswerken.

ZUIDERWATERLINIE
NOORD-BRABANT

MEER WETEN?

Kijk op www.zuiderwaterlinie.nl.

Fort Bakkerskil, Nieuwendijk (Altena)